

2 арк. **6.** ВРФТІЛ. – 143. Спр. 295, Z[amojski] Hawery, Листівка до кн. Карницького, 19.VI.1901. – 1 арк. **7.** Білавич Д. Соломія Крушельницька: шлях до вершин (1899–1906) / Данута Білавич // Соломія Крушельницька. Шляхами триумфів, Автор проекту Петро Медведик. – Тернопіль: Джура, 2008. – 392 с. **8.** Герета І. Музей Соломії Крушельницької: Нарис-путівник / Ігор Герета. – Львів: Каменяр, 1978. – 94 с. **9.** Соломія Крушельницька. Спогади. Матеріали. Листування. У двох частинах. Упор. і прим. М. Головащенко / Михайло Головащенко. – К.: Муз. Україна. – Ч. 1. Спогади. – 1978. – 397 с. **10.** Соломія Крушельницька. Спогади. Матеріали. Листування. У двох частинах. Упор. і прим. М. Головащенко / Михайло Головащенко. – К.: Муз. Україна. – Ч. 2. – Матеріали, Листування. – 1979. – 447 с. **11.** Korolewicz-Waydowa J. Sztuka i życie. Mój pamiętnik /

Janina Korolewicz-Waydowa. – Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1969. – 426 s. **12.** Kurier Warszawski. – 1900. – Nr 306, 5 listopada. – С. 4 **13.** List Pani Kruszelnickiej // Kurier Warszawski. – 1900. – 21 lutego. **14.** Mat. U primadonny // Kraj. – 1900. – 2 lutego. **15.** M. M. B. Przegląd muzyczny // Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne. – 1898. – № 41, 26 września. **16.** Sivert T. Warszawskie Teatry Rządowe w latach 1890–1900 / Teatr polski w latach 1890–1918. Zabór rosyjski / Tadeusz Sivert. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1988. – 902 s. **17.** Szczublewski J. Teatr Wielki w Warszawie. 1833–1993 / Józef Szczublewski. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1993. – 861 s. **18.** Z Petersburga // Kraj. – 1900. – 16 lutego. – S. 19.

УДК 821.161.2:929 У. Кравченко

Руслана Крамар

Маловідомі сторінки біографії Уляни Кравченко

У статті розглянуто маловідомі сторінки творчого та життєвого шляху класика української літератури Уляни Кравченко (1860–1947). На підставі архівних матеріалів досліджено деякі важливі епізоди з життя батьків письменниці, а також її власної сім'ї. Особлива увага звертається на 27-річний «перемисьльський» період у житті У. Кравченко, який автор статті називає «золотою осінню».

Ключові слова: Уляна Кравченко, біографія, Перемисьль, українська література

Ruslana Kramar

Unknown Pages of Ulyana Kravchenko's Biography

The article deals with the unknown pages of the life and creative work of the classic of Ukrainian literature Ulyana Kravchenko (1860–1947). On the basis of archival materials some important episodes from the life of the parents of the writer as well as her own family are studied. Particular attention is drawn to the 27-years period of life of U. Kravchenko in Peremyshl, which the author calls the "Golden Autumn".

Keywords: Ulyana Kravchenko, Biography, Przemysl, Ukrainian Literature.

Руслана Крамар

Малоизвестные страницы биографии Уляны Кравченко

В статье рассмотрены малоизвестные страницы творческого и жизненного пути классика украинской литературы Уляны Кравченко (1860–1947). На основании архивных материалов исследовано некоторые важные эпизоды из жизни родителей писательницы, а также ее собственной семьи. Особенное внимание обращается на 27-летний «перемышльский» период в жизни У. Кравченко, который автор статьи называет «золотой осенью».

Ключевые слова: Уляна Кравченко, биография, Перемышль, украинская литература

Творча спадщина та біографія класика української літератури Уляни Кравченко (справжнє ім'я та прізвище Юлія Шнайдер, 1860–1947 рр.) у літературознавстві доволі часто розглядається в контексті досліджень творчості її наставника, редактора та близького приятеля Івана Франка. Сучасний дослідник Юрій Горблянський слушно наголошує, що написане цією поеткою нерідко сприймається як явище-сателіт величезного літературного та наукового Франкового доробку [10, с. 6]. Тим часом, як наголосила Марта Богачевська-Хом'як, американська дослідниця жіночих рухів в Україні, саме Уляна Кравченка була найбільш динамічною та продуктивною українською письменницею Східної Галичини та однією з найвидатніших українських вчительок у цьому регіоні на межі XIX–XX сторіч. «Її поезії, що сприймаються нині як наївні і старомодні, – зазначає Богачевська-Хом'як, – були популярні в Галичині та вплинули на ціле покоління жінок» [8, с. 151].

Протягом останніх кільканадцяти років, водночас із зростанням зацікавлення українського літературознавства феміністичною течією у вітчизняній літературі межі XIX–XX, творчість та сторінки життєпису Уляни Кравченко неодноразово розглядалися дослідниками в Україні. Зокрема, були проаналізовані особливості стилю, образ жінки та гендерні аспекти в письменницькому доробку Кравченко [16, с. 1–40], психологія творчості письменниці [9, с. 1–20]. Своєю чергою життєпис Уляни Кравченко-вчительки став предметом вивчення сучасних дослідників історії українського шкільництва

[13, с. 1–20]. Натомість у наукових розвідках, присвячених становленню української періодики, вона фігурує як активний автор багатьох галицьких часописів [14, с. 1–16].

Проте, дослідники доробку Уляни Кравченко поки що не зайнялися комплексним вивченням біографії письменниці, зокрема, тривалого періоду в її житті – 1920–1947 років, який вона провела у Перемисьлі і повністю присвятила літературній праці та організаційним справам. З огляду на велику завантаженість У. Кравченко педагогічною діяльністю (понад 40 років вона працювала вчителькою в народних школах), а також через нещасливе подружнє життя, багато з її творчих планів могло реалізуватися щойно після виходу на пенсію. Треба зазначити, що у літературі, присвяченій письменниці, небагато інформації про її сім'ю, чоловіка Яна Нементовського, трьох дітей (зокрема, трагічну долю сина Єжи Нементовського) або рідну сестру Валерію (Коцовську), яка була активною громадською діячкою та вірною подругою письменниці. Ймовірно, такі прогалини у біографістиці спричинені труднощами доступу українських дослідників до джерельних матеріалів, що стосуються саме цих моментів із біографії Кравченко. Річ у тім, що в повоєнні роки особистий архів письменниці залишався у Перемисьлі. Його опікунка – донька і секретарка Уляни Кравченко Юлія Нементовська – в 1950-ті роки передала частину цього архіву в Інститут літератури Української академії наук (матеріали зберігаються у Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Фонд 132). Проте, значна

частина документів, рукописів, листів, фотографій, книжок і часописів У. Кравченко залишилася у Польщі. Щойно в 1970-х роках Юлія Нементовська передала материн архів до книгозбірні монастиря отців Василіан у Варшаві. Впорядкування цього архіву затяглося на довгі роки і триває дотепер. Багато матеріалів, які в ньому знаходяться, ще не дочекалися наукового опрацювання. Інакше кажучи, думка Софії Русової про біографію Уляни Кравченко, написана ще у 1934 році, дотепер залишається актуальною. Русова писала: «До цього часу ми не маємо її біографії, з якою могли б ближче підійти до цієї надзвичайної людини, зрозуміти її переживання її душі, які відбилися такими глибокими думками в її поетичних творах» [15, с. 21].

Мета цієї розвідки – висвітлення деяких маловідомих сторінок біографії Уляни Кравченко, зокрема 27-літнього «перемисьляньського» відтинка її життя, тобто періоду після виходу на пенсію. Також у статті буде розглянуто драматичні пережиті родинного життя письменниці, які мали важливий вплив на її долю і творчість. Джерельною базою дослідження є біографічні матеріали з Фонду Уляни Кравченко архіву монастиря отців Василіан у Варшаві та Відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури НАН України, а також розвідки польських дослідників життя і творчості Уляни Кравченко та її сина Єжи Нементовського, який був потетом та художником. У 1960–1970 роки автори польських досліджень мали доступ до перемиського архіву Уляни Кравченко, а також спілкувалися з її донькою Юлією Нементовською, на спогади якої посилаються. У 1969 р. Юзеф Пациковський до 22-ї річниці смерті письменниці написав огляд творчості У. Кравченко. У примітках дослідник зазначає, що «в роботі використано повідомлення доньки поетки, всі видання поезії і прози, рукописи і машинописи, а також вибрані поезії, видані в Радянському Союзі» [18, с. 22].

Український літературознавець у Польщі Ярослав Грицьков'ян в статті, опублікованій на початку 1970-х, стверджував, що «історики літератури, як і сама поетеса, про її родинне життя інформують дуже скупо» [12, с. 3]. Він зазначав, що, хоч письменниця жила у Перемишлі, починаючи з 1920 року, «проте небагато нового можна сказати про неї, її дітей» [12, с. 3]. Сьогодні, маючи доступ до матеріалів з особистого архіву письменниці, можемо ствердити, що насправді нового про неї та її рідних можна сказати чимало.

Про що не розмовляли у родині Шнайдерів

У 1968 році Юлія Нементовська занотувала з пам'яті материні спогади про її батьків. Свою маму Юлію Лопушанську Уляна Кравченко згадувала дуже тепло. У її пам'ять вкарбувався образ 30-літньої матері: «Не раз дивилася думкою в чім криється той чар принади, чи в будові голови, обрисах, чи в одязі, чи в природности та її ширості. Нічого штучного, ніякої облуди чи егоїзму. Вночі, коли місяць вповні, мати не спить, пересиджує при вікні. Не плаче, не говорить, кудись задивлена. Іноді шепоче якісь слова свої чи з молитовника, наче б розмовляла з кимось із засвіта. В п'ятниці не їсть, се її тайна, про яку вона ніколи з ніким не говорить» [1, с. 1]. Уляна Кравченко намагалася зрозуміти таємничу материну задуму: чому мати цікаво говорить про політику і літературу, а про кохання говорити забороняє? У цитованому документі є відповідь на це питання. Мати української поетки зберігала в серці пам'ять про чоловіка, якого кохала в молоді роки. У спогадах Уляни Кравченко згадано про чужинця Брика – інженера німецького походження, який приїхав у материні містечко Миколаїв, аби працювати на

будові залізниці. Він часто бував у домі Лопушанських, не приховував свого бажання одружитися з панною Юлією, захоплювався нею, дивувався, що в глухій провінції є люди, з якими можна цікаво спілкуватися. Молоді люди розмовляли про Рахиль, Гейне, Мендельсона. Брик говорив, що Юлія Лопушанська – «найкраща квітка тих гір». Їх розлучила війна Австро-Угорщини з Італією. Про загибель на цій війні інженера Брика свідчать вирізки з часописів, які зберігалися вдома в Уляни Кравченко. Письменниця зазначила у спогаді про маму: «Тоді пропало багато синів зелених гір, багато лишилося наречених і жінок-рекруток. Моя матуся страшенно хвилювалася, читаючи вірші Устияновича, між ними "Рекрутку". Мовчазна матуся не говорила ані про себе, ані про своє минуле. Про смерть коханого могли знати хіба що дві приятельки матері зі шкільної лавки – пані Федярова та пані Кенігова, котра була жінкою військового лікаря зі Стрия. Дві інтелігентні дами були з кругів військової старшини. Вони приїздили в гості до матері в Миколаїв. Тому у виборі товариша життя вирішувало не серце матері, а тільки признання до вищих умових прикмет» [1, с. 4]. Юліан Шнайдер відчував, що серце Юлії Лопушанської належить іншому. В одному із своїх польськомовних віршів, присвяченому коханій, він пише про невщухаючу тугу за «дорогою Юлечкою», про свою втому й страждання, спричинені тим, що з боку дівчини нема взаємності [3, с. 2].

Уляна Кравченко згадувала, що її батько Юліан, австрійський чиновник (комісар при старостві в Жидачівському повіті) причарував матір власною поетичною творчістю: «Батько з'єднав для себе "Камелію гір" віршами, до їх писав у Сколім на біло-синьому папері і висилав до панни із Лубука. Формат паперу і колір нагадує листи Шевченка, які я бачила у музеї в тих часах. Родичі дібрали інтелігенцією – жили в згоді, але своєї містичної туги матуся не могла втихомирити» [1, с. 4].

Тужив і батько – за рідними сторонами над голубим Дунаєм. Юлія Нементовська так описала цю тугу зі слів своєї матері: «У него туга – справжня ностальгія тих кольоністів з-над Дунаю, що тисячами як урядовці були примушені покинути свою батьківщину, лишити своє – з серцем роздертим, не могли звикнути до нової дійсності. Боротьба з буденщиною, з владою, з життєвими умовами» [6, с. 1]. У занотованих донькою спогадах письменниця зазначає, що саме від батька вона унаслідувала «ідею соціалізму» [6, с. 1].

У подружжя Шнайдерів народилося четверо дітей. Найстарша Юлія Марія, майбутня письменниця, народилася у 1860 році в Миколаєві. Потім було два сини – Мар'ян та Едмунд [6, с. 1]. Наймолодша із дітей родини Шнайдерів Валерія підтримувала тісний контакт зі своєю старшою сестрою. Згодом Валерія стане хресною матір'ю наймолодшої доньки Уляни Кравченко – Юлії-Валерії, або Нусі як називали її рідні.

У 1870 р., коли Юлії Шнайдер сповнилося 10 років, її батько Юліан Шнайдер помер. Згодом до привабливої матері-вдови почали приходити чоловіки, як ті, які мали серйозні наміри щодо неї, так і ті, які шукали приємного товариства. Але і для одних, і для других пані Шнайдер була недосяжною. У вдовиному невеселому житті була одна ціль – поставити на ноги чотирьох дітей [1, с. 1–2].

З машинописної хронології життя і творчості Уляни Кравченко, спорядженої самою письменницею, довідуємось про точні граничні дати важливих етапів її біографії, починаючи з юнацьких років [2, с. 1]. Зокрема про те, що сімнадцять років свого життя (1860–1877) майбутня письменниця провела

у містечку Миколаєві. За словами авторки, саме про цей період її життя йдеться у автобіографічній повісті «Хризантеми», написаній у 1912 р. Далі – навчання у вчительській семінарії у Львові (1877–1881), а потім перша вчительська праця у Бібрці. Саме про це місто неодноразово у листах до Франка Кравченко додавала слово «погана» – «погана Бібрка», маючи на увазі нестерпні умови праці провінційної вчительки. Потім було село Стоки, неподалік Бібрки. За намовою Франка, чотирирічний досвід праці у двох школах з усіма їхніми «принадами і вигодами» письменниця описала в «Спогадах учительки» (1887 р.), опублікованих щойно в 1936 році.

На короткий час, з першого лютого 1885 року і до 1 жовтня того ж року, Франкові вдалося вирвати Уляну Кравченко з обіймів сільських шкіл, прилаштувавши її у школу, яку провадили сестри василіанки у Львові. Саме цей рік був часом інтенсивної самоосвіти молодой письменниці. У січні виїшла з друку збірка її поезій «Prima Vera», у вчительки була можливість майже щодня ходити у бібліотеку, читати та спілкуватися з львівською інтелігенцією, розпрацьовувати нові теми: суспільні і політичні. Варто зазначити, що цікаві відомості про цей період життя містяться в неопублікованих нотатках Уляни Кравченко, зроблених в бібліотеці Оссолінських, які зберігаються в Відділі рукописних фондів і тесктології Інституту літератури НАН України [4, с. 1–24].

Влітку того року їй вдалося трохи відпочити у родині о. Й. Заячківського у Лоп'янці біля Болехова, побувати з отцем у його родині в Тисьмениці та Микуличині. Але 1885 був і роком вигнання із міста. Позбавлена роботи у школі за свої прогресивні погляди письменниця почувалася вигнанкою, порівнювала себе з французькою письменницею Жерменю де Сталь, яку свого часу змусили покинути Париж. З жовтня 1885 року і до липня 1886 року вона працювала в селі Руденка біля Лопатина. Письменниця не перестає писати, згодом її нові вірші ввійдуть у збірку «На новий шлях». Вересень 1886 року зустрічає в школі у Лужках. Тут вона затримається дещо довше, цілий рік і вісім місяців – до лютого 1888 року. Далі у хронології надібуємо на коротенький запис приватного характеру: «1886.21.11 відбувся шлюб з п. І. Н.» [2, с. 1]. За ініціалами І. Н. (Іван Нементовський) ховаються українізовані ім'я та прізвище чоловіка поетеси – Яна Амбросія Побуга Нементовського – вчитель, за національністю поляка, шляхтича гербу Побуг'.

У подружжя народилося троє дітей – Теодора-Юлія (1887 р. нар.), Єжи(Юрій)-Богуслав (1889 р. нар.) та Юлія-Валерія (1899 р. нар.). На формування світогляду та національної тотожності дітей Кравченко і Нементовського вплинули обставини їхнього хрещення – конфесійна приналежність (сина хрестили в костелі, доньок – у греко-католицькій церкві). Згодом це вплинуло й на вибір їхніх життєвих постав у роки Першої світової війни.

Наймолодша донька цього подружжя – Юлія-Валерія – описала генеалогічне дерево родини (зберігається в архіві варшавських отців Василіан). У документі вказано, що її дідусем та бабусею зі сторони батька, були Фелікс Нементовський та Емілія з дому Криницьких [6, с. 1]. Їхня сім'я була доволі великою: подружжя мало вісім синів та одну – наймолодшу – доньку на ім'я Ванда. Ян, чоловік Уляни Кравченко, був сьомим. Не про всіх дітей залишилися записи. Відомо, що найстарший син Нементовських Болеслав був суддею і працював у Яворові. Другий – Зигмунд – мешкав у Кракові, Мечислав у Станіславові, він же був хресним батьком наймолодшої доньки Уляни Кравченко – Юлії (Нусі).

Трагічний 1918-й і його вплив на творчість письменниці

Серед варшавських архівних матеріалів неоціненну вартість становлять копії листів рідної сестри Уляни Кравченко Валерії, дружини Володимира Коцовського, близького товариша і побратима Івана Франка, до її племінниці Юлії Нементовської. Ці документи проливають світло на долю самої Уляни Кравченко у другій половині її життя, а також – дітей письменниці та її чоловіка.

З архівних матеріалів постає надзвичайно трагічний образ переломного в житті Уляни Кравченко 1918 року. «31 грудня на тиф помер батько в Добровлянах, але це, однак, не кінець нашим нещастям», – довідуємось з одного листів сестри письменниці Валерії Коцовської про смерть Яна Нементовського [5, с. 5,2]. Далі Коцовська пише про трагічну смерть Нементовського-молодшого – Єжи-Юрія: «Не застанеш вже твого єдиного брата дорогого нашого Юрця. Через війну нічого ми не знали довгий час..., а то трапилось ще 28 листопада 1918 року» [5, с. 5,2]. Саме на Юрія Уляна Кравченко покладала свої надії як на спадкоємця і продовжувача її поетичного таланту. Випускник Краківської академії мистецтв Єжи Нементовський заповідався як цікавий художник та поет-модерніст [19, с. 373–379]. Охрещений у батьківському римо-католицькому обряді Юрій Нементовський отожднював себе з польським народом, тоді як його рідні сестри греко-католички – з українським.

28 листопада 1918 року Єжи Нементовський загинув у Яворові під час одного з кривавих епізодів польсько-української війни. Відомо, що Нементовський брав участь у заснуванні польської адміністрації в м. Яворів. Разом з кількома іншими поляками він прийшов у яворівський магістрат, щоб створити польську міліцію. У той час там знеачка з'явився український патруль. Син Уляни Кравченко загинув від пострілу, зробленого одним із солдатів-українців [19, с. 379; 20, с. 15]. Деякі подробиці трагічної смерті Єжи Нементовського відтворені у восьми листах, надісланих з м. Сокаль упродовж січня-квітня 1920 р. до Перемишля його сестрі Юлії Нементовській [5; с. 5.1–5.9]. Усі вони надійшли від Валерії Коцовської, яка підписувалася як тітка В. (ciotka W.). Сім із них написані польською мовою, один – українською. Кореспонденція повоєнного часу просякнута глибоким горем родини, яка втратила «нашого коханого бідного Юрчика». Посилаючись на почуте від племінниці Теодори (в листах називає її Доркою), тітка розповідає Юлії про перебіг останніх днів і годин життя Єжи Нементовського. З описаного в листах можна зробити висновок, що загибель сина У. Кравченко була результатом фатального збігу обставин. В. Коцовська звертає увагу на тривожні передчуття близької смерті, які були у Є. Нементовського та його рідних. Вона перелічує численних передвісників лиха, які начебто попереджували сім'ю про трагедію, що насувається: всохле пам'ятне дерево на родинному обійсті, картина, яка впала зі стіни, шапка, що злетіла з Юркової голови під час прощання з матір'ю, виття пса, пугання пугачів, недочитана поетом книжка „Anioł śmierci” та ін. Авторка листів звертає також увагу на те, що мотиви близької смерті були як у творчості самого Єжи, так і в поезії його матері. В листі від 10 лютого 1920 р. вона писала: „Mama mówi, że jej zdaje się, że to jej ktoś opowiada jakiś straszny dramat, „tak sobie” wszystko przewidział w poezji i obrazach. Nawet narysował płaczące brzozy i powiedział, że to model dla autora” [5, с. 5.2].

Валерія Коцовська своїми словами переповідає «пророчого» вірша, написаного Уляною Кравченко (лист від

16 лютого). Судячи з переказаного змісту, був то вірш «В зимовий вечір», опублікований у 1931 році в збірці «Для неї все» [5, с. 5,5]. У ньому йдеться про містичні переживання матері солдата, яка на відстані відчуває, що з сином трапилося нещастя.

Трагізм передчасної смерті Єжи Нєментовського сприймається особливо гостро, якщо взяти до уваги, що на патріотичних віршах його матері виховувалося покоління української молоді, яке в 1918–1920 роках боролось за українську державу [10, с. 3]. Варто згадати й про той факт, що в час польсько-української війни діти Уляни Кравченко опинилися по різні боки барикад. Тоді, коли Єжи Нєментовський будував підвалини польської державності, його рідна сестра Юлія Нєментовська була санітаркою летунського відділу Української Галицької Армії в Красному [17, с. 218].

Характерно, що пишучи до Юлії, тітка радила не розповідати Уляні Кравченко сумні подробиці загибелі Єжи Нєментовського і навіть просила спалити її пронизані трагізмом листи. Таке прохання пояснювала важким психічним станом матері загиблого митця. За словами Валерії Коцовської, Уляні Кравченко після всього пережитого залишилося тільки віку доживати. Авторка листів згадувала, що її сестра-письменниця мріяла про те, аби розповісти синові драму свого життя, щоб той описав її в книжці. Проте, зі смутком резюмувала сестра поетки, цій мрії не судилося збутися.

Творча і громадська діяльність міжвоєнного періоду

Сумні передбачення Валерії Коцовської не здійснилися. Уляна Кравченка пережила свого сина на 29 років. Три десятиліття, проведені письменницею у Перемишлі, аж ніяк не можна назвати «доживанням віку». Довга старість поетки була багатою на різноманітні досягнення. Втім, передчасна смерть сина наклала на пізній період творчості письменниці трагічну печать. Прикметно, що один із перших видавничих проектів, реалізованих Уляною Кравченко в Перемишлі, – це збірка поезій для молоді «В дорогу» (Перемишль, 1921). Ввійшли до неї вірші, написані ще в довоєнні роки. Цей томик – майже суцільний поетичний монолог матері, адресований синові, про її сподівання, тривоги і побоювання. Збірку відкриває вірш-звертання матері-України до «кожного сина». Сьогодні можна лише здогадуватися, чому саме такі поетичні слова були вступом до книжки, в якій тогочасний критик побачив материнське благословення поетеси своїм дітям [12, с. 4]:

Час, сину, і тобі в дорогу,
відкинь тривогу,
з благословенням матері підеш!
Кладу долоню на твоє чоло,
щоб яснеє було,
слів правдою твоїх і діл, і дум!

Згодом, через десять років у збірці патріотичних поезій «Для неї все» (Коломия, 1931) У. Кравченко говоритиме про сум і біль Матері Великої, про кривду, завдану народові, і знову звертатиметься до «дитини», «сина». Поетка майстерно і переконливо передає настрої материнського страждання, відчутно, що вона пережила такий біль особисто.

Де ти?... Де ви?... Ой, цить... Ой, цить!
У серці моему лютий біль, –
Мов скошена трава усе лежить?... («Туга»)

Смерть сина спричинила настрої споглядання й містицизму, якими просякнута значна частина міжвоєнної поезії У. Кравченко. Проте, в той же час, коли з-під пера поетки

з'являлася медитативна меланхолійна лірика, в її творчому доробку не забракло бадьорих, сповнених віри в краще прийдеши України мотивів. Судячи з написаного поеткою в ті роки, особисті переживання, хоч і відклали відбиток на її творчість, не стали домінують у написаному нею на схилі літ. Характерно, що саме у 1920–1930 роки поетка написала тексти більше десяти гімнів українських громадських організацій, зокрема Союзу українок («Жіноцтво українське, нас жде нова доба»). У цих бадьорих піснях-маршах У. Кравченко закликає до єднання українців в ім'я майбутнього України, до активної участі в громадських та церковних організаціях («Гімн кооперації», «Пісня лицарів Марії»). У своїй поетичній та публіцистичній творчості особливу увагу вона приділяє молоді та жіноцтву. Про це свідчать численні публікації в часописах «Мета», «Нова хата», «Жіноча доля», «Світ дитини» та ін. У міжвоєнний період письменниця активно листувалася з українськими громадськими діячами, видавцями та письменниками, зокрема – з Міленою Рудницькою, Іванною Блажкевич, Василем Щуратом, Осипом Назаруком, Катрею Гриневицевою, Василем Шаяном та багатьма іншими (про це свідчать кількасот листів у фондї Уляни Кравченко в архіві Отців Василіан).

Померла Уляна Кравченко 5 березня 1947 року в Перемишлі у невеликому будинку за адресою вул. Паркова, 5 (будинок не зберігся). Саме така дата фігурує в свідоцтві про смерть, яке зберігається у Варшаві (в деяких публікаціях та інтернет-джерелах вказано неточну дату смерті письменниці – 31 березня 1947 р.) [7, с. 1].

Підсумовуючи все вище сказане, треба наголосити, що попри значні заслуги для українського письменства, в біографії Уляни Кравченко залишаються малодосліджені сторінки, як наприклад, її сімейне життя, обставини трагічної смерті сина Єжи Нєментовського, чи тривалий період старості. Заповнення цих білих плям в життєписі поетки допоможе краще зрозуміти її творчість пізнього періоду, яка була справжньою «золотою осінню», багатою на звершення і різноманітні події.

1. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (далі – ВРФТІЛ). – 132. Спр. 8. Нєментовська Ю. Спогади про мати. Уривки. Автограф. – 6 арк. 2. ВРФТІЛ. – 132. Спр. 7. Хронологія життя і творчості Уляни Кравченко. – 3 арк. 3. ВРФТІЛ. – 132. Спр. 238. Шнайдер Ю. Вірші присвячені Ю. Лопушанській. Рукописи українською і польською мовою. – 7 арк. 4. ВРФТІЛ. – 132. Спр. 114, У. Кравченко. Записи поетеси, зроблені під час роботи в бібліотеці Осолінських, Автографи. Львів 1885. – 24 арк. 5. Archiwum Klasztoru oo. bazylianów w Warszawie (dalej – АКВВ). – Zespół XX, Spr. 03, Jedn. 06. – Кореспонденція Валерії Коцовської, копії. – 9 арк. 6. АКВВ. – Zespół XX, Spr. 02, Jedn. 04. – Розписані особи. Хто є хто у творах і в житті. Опрацювання Нусі про Уляну Кравченко. – 11 арк. 7. АКВВ. – Zespół XX, Spr. 01, Jedn. 06, Wyciąg aktu zejścia. – Kartka 01. 8. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому. Жінки в громадському житті України. 1884–1939 / Марта Богачевська-Хом'як. – Київ, 1995. – 422 с. 9. Волощук Г. Художнє мислення Уляни Кравченко: автореф. дис. канд. філол. наук / Галина Волощук. – Івано-Франківськ, 2012. – 20 с. 10. Волянський П. Передмова / Уляна Кравченко. В дорогу. Збірка поезій для молоді. – Перемишль, 1921. – С. 3–4. 11. Горблянський Ю. І хто кому натхненням був... До 150-річчя від народження Уляни Кравченко, «Каменярь» Інформаційно-аналітичний часопис Львівського національного університету ім. І. Франка, 2010, № 4. 12. Грицьков'ян Я. Творчий шлях Юрія Нєментовського – сина Уляни Кравченко, «Наше слово», 18 жовтня 1970 р., № 42, с. 3. 13. Івах С. Проблеми українського шкільництва у жіночому русі Галичини (80-ті роки ХІХ – 30-ті роки ХХ ст.): автореф. дис. канд. пед. наук / Світлана Івах. –

Івано-Франківськ, 2007. – 20 с. **14.** Кліщ Л. Коломийський журнал «Жіноча доля» (1925–1939) в літературному процесі Галичини початку ХХ ст.: автореф. дис. канд. філол. наук / Любомир Кліщ. – Херсон, 2006. – 16 с. **15.** Русова С. Наші визначні жінки. Літературні характеристики, силуети / Софія Русова. – Коломия, 1934. – 92 с. **16.** Томчук Л. Феномен жіночого письменства в українській літературі кінця ХІХ та початку ХХ століть: автореф. дис. д-ра філолог. наук / Любов Томчук. – Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – 40 с. **17.** Kolańczuk A. Nekropolie i groby uczestników

ukraińskich walk niepodległościowych w latach 1917–1921/Aleksander Kolańczuk, Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu. – Przemyśl, 2003. – S. 328. **18.** Pacykowski J. Ulana Krawczenko w 22 rocznicę śmierci // Profile. – 1969. – Nr 3. – S. 22–24. **19.** Świerzowski K. Jerzy Niementowski. Zapomniany poeta i malarz / Z dziejów kultury i literatury Ziemi Przemyskiej. Zbiór szkiców i opracowań pod red. Stefani Kostrzewskiej-Kratochwilowej / Kasper Świerzowski. – Przemyśl 1969. – S. 373–379. **20.** Wysocki W. Edward Rydz-Śmigły. Malarz i poeta / Wiesław Jan Wysocki. – Warszawa, 1997. – 142 s.

УДК 821.161.2

Кузьма Матвіюк

Феномен Василя Стуса в контексті цивілізаційного поступу українства

У статті увага зосереджується на проблемі сприймання поезії В. Стуса, враховуючи її синергетичну природу, екзистенційні начала, іманентно закладені й підсилені трагічними умовами існування українців, що акцентувало жертвений характер української національно-визвольної боротьби. Автор досліджує феномен Василя Стуса крізь призму досвіду власного спілкування з ним.

Ключові слова: Василь Стус як Людина, Поет і Воїн, національно-визвольна боротьба, цивілізаційний поступ українства.

Kuzma Matviyuk

Vasyl Stus Phenomenon in the Context of Civilization Progress of Ukrainianness

The article is focused on the problem of the perception of V. Stus's poetry, taking into account its synergistic nature, existential elements, inherently led in and intensified by conditions of liberating struggle of Ukrainians that influenced specific meaning of the poet's national lyrics. The author examines the phenomenon of Vasyl Stus in the light of his own experience of communication with the poet.

Keywords: Vasyl Stus as a Man, Poet and Warrior, National Liberation Struggle, Civilization progress of Ukrainianness.

Кузьма Матвиюк

Феномен Василя Стуса в контексте цивилизационного развития украинства

В статье сосредоточено внимание на проблеме восприятия поэзии В. Стуса, учитывая ее синергетическую природу, экзистенциальные начала, имманентно заложенные и усиленные трагическими условиями существования украинцев, что акцентировало жертвенный характер украинской национально-освободительной борьбы. Автор исследует феномен Василия Стуса сквозь призму опыта собственного общения с ним.

Ключевые слова: Василий Стус как Человек, Поэт и Воин, национально-освободительная борьба, цивилизационное развитие украинства.

*Хочу бути гідним того народу рідного,
який народиться завтра.
Але не згине наш козацький рід.*

Василь Стус

Василь Стус прожив коротке життя. 47 років з поглядом вічності – це яскравий спалах метеорита. Це спалах великої синівської любові до матері, спалах синівського обов'язку перед нею, спалах великого болю за свій пригноблений народ, за свою землю «рабовану віками».

Захистити, звільнити, підняти й вивести на цивілізовану дорогу людства свій народ – таке завдання ставив перед собою В. Стус ще у студентські роки. У нього не було і сліду лукавства. Попри свою щирі любов до Матері-Батьківщини, йому не подобається та Україна, в якій «страшно відкриватися добру», «страшно зізнаватися, що людина іще не вмерла в нас» [8, с. 116], де «довкола мене цвинтар душ на білім цвинтарі народу» [8, с. 363], а зігрітись у такій порожнечі можна лише від вогню самоспалення. Звідси і заклик звільнитися від рабства і рухатися по дорозі цивілізаційного поступу, як це робили наші предки:

*Так, сестро, так:
штурмуємо небо,
вкрадене справіку [8, с. 376].*

«Хочу бути гідним того народу рідного, який народиться завтра», – зізнається В. Стус і робить все можливе, аби такий народ народився. Він добре знає ворога свого народу, його ворожу силу і звички. Тож ніяких ілюзій: до омріяної України можна прийти через тюрми Мордовії і Сибіру. Це боротьба нерівна, це шлях Хреста на Голгофу:

*Від Неї ти до Неї йдеш,
страшна до Неї путь,
і друзі теж падають [8, с. 239].*

Зваживши все це, Василь Стус обирає страшний путь – шлях самопожертви:

*Благословляю твою сваволю
дорого долі, дорого болю [8, с. 320].*

Тема смерті. Чи боявся Стус смерті? Слово «смерть» і похідні від нього чи не найчастіше зустрічаються в його віршах. Хотілося б заперечити тим літераторам, які стверджують, що Стус боявся смерті, але згодом той страх подолав. Насправді він не боявся і не був «похмурим генієм», який бачив тільки чорне. Він був будителем своїх співвітчизників, а оскільки «попереду падь», то він так і говорив.

Своїм розумом, своїм оголеним нервом Стус відчував і бачив те, на що мало хто звертав увагу – смертний лет на чужому крилі:

*Нема мені коханої землі,
десь за грудьми пече гірка калина.
Сміється божевільна Україна
у смертнім леті на чужім крилі.*

Це було найстрашніше і найактуальніше, про що потрібно було кричати і бити на сполох, якщо ти не хочеш, щоб твій народ щез від смертельної дози російської імперської пропаганди: «историческая неизбежность», «отмирание и слияние наций», «образование новой исторической общности – советский народ». Не боявся він смерті ні до таборів, ні в таборах.

Звідки він взявся? Загадка феномена В. Стуса. Дослідники творчості Тараса Шевченка часто ставлять запитання: